

**Надвична Т.Л.**

Західноукраїнський національний університет

**Шаюк О.Я.**

Західноукраїнський національний університет

## СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Стаття присвячена висвітленню актуальних питань, пов'язаних з необхідністю відмови сучасної вищої школи від традиційної «трансляційної» моделі передачі навчальної інформації від викладача до студента та перехід до інноваційної, яка передбачає розширення і поглиблення практико зорієнтованої складової освітнього процесу та ґрунтується на т. з. компетентнісному підході. Останній має на меті зміщення акценту із номінально визначеного об'єму інформації, який має отримати студент під час навчання у ЗВО, до сформованого у нього набору фахових компетенцій, як планованих освітніх результатів. Авторами акцентовано увагу на тому, що однією з основних перешикод на цьому шляху є деяка неготовність самих учасників освітнього процесу до запланованих змін та прийняття новацій. При цьому визначено, що незважаючи на важливість участі кожного у цих перетвореннях, ключовою фігурою залишається викладач, для якого основним інструментом його діяльності залишається власна особистість, а про рівень фаховості свідчить також набір його власних компетенцій, яким він володіє як педагог вищої школи. Аналізуючи наукові дослідження та законодавчі документи, які регламентують необхідний перелік останніх, автори вказують на особливу роль та значення однієї з них – творчої компетенції, яка є ключовою у становленні нового типу особистості, готової до викликів нового часу, самоосвіти, саморозвитку, креативності, внутрішньої мобільності. При цьому всесторонньо аналізується поняття творчого потенціалу, як ресурсу, резерву та можливості у її формуванні та розвитку. Доведено, що викладацька діяльність у ЗВО має свою специфіку, адже має одночасно поєднувати дві невід'ємні складові – наукову і педагогічну. Тобто викладач має не лише у доступній формі транслювати здобувачам знання, отримані дослідниками у визначеній галузі, а й самому бути джерелом цих пошукувань, тобто активно розвиватися як науковець та пропонувати свій погляд на предмет дослідження та залучати до цього процесу студентів. А зробити це можливо лише застосовуючи творчий підхід як до власної діяльності так і для налагодження освітньої взаємодії із здобувачами освіти. Відтак визначається пріоритетна роль творчості, як інноваційності, креативності та нестандартності у процесі одночасного формування системи професійних компетенцій і викладача і студента. Зважаючи на специфіку викладацької діяльності у ЗВО запропоновано перелік психолого-педагогічних умов, які мають сприяти розвитку творчого потенціалу педагога вищої школи та утвердження його як ключового компонента у системі його професійної компетентності.

**Ключові слова:** творчість, творчий потенціал, компетенції, творча компетенція, професійна компетентність, вища освіта.

**Постановка проблеми.** Динамічність та швидкі темпи суспільного розвитку, які нині можна спостерігати у всіх сферах життєдіяльності, диктують все нові та більш складні вимоги до особистості кожного з нас. Серед найбільш бажаних – готовність до самовдосконалення і саморозвитку, вміння аналізувати ситуацію і знаходити оптимальні варіанти вирішення актуальних проблем, швидка орієнтація в мінливих умовах та адаптація до них тощо,

змушують переорієнтовуватися багато соціальних інституцій, які відповідають за підготовку особистості до таких викликів. Мовиться, насамперед, про освітню систему в цілому та окремі її сектори. Адже саме вони відповідають за формування і розвиток громадян, котрі будуть володіти необхідним набором особистісних та професійних характеристик, що стануть затребуваними у даному суспільстві. Зокрема, нині акценти ставляться на такий освітній процес

і його організацію, який би сприяв розвитку аналітичного, критичного, а головне, творчого мислення її учасників. При цьому необхідність творчого розвитку усіх учасників освітнього процесу сьогодні визнана пріоритетним вектором у життєдіяльності всіх навчальних закладів. Особливо актуальним це стає тоді, коли мовиться про ЗВО, адже саме тут здобувачі освіти визначаються зі своєю професійною ідентифікацією, а цей процес потребує докладання значних зусиль, які спрямовані на подолання перешкод і труднощів.

Необхідною ж ланкою, яка забезпечує безпосередній зв'язок між освітньою системою і студентом, є викладач, адже саме його професійна реалізація як творчої особистості стає запорукою формування непересічного здобувача освіти. Відтак пріоритетом сучасного ЗВО стає підтримка та плекання викладача нового формату – інтелектуального та креативного, відкритого до нових думок та ідей, готового підтримувати та розвивати як свій творчий потенціал, так і творче мислення своїх студентів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загалом, дослідження питання творчості та різноманітних її аспектів, як важливого компонента особистісного і професійного розвитку, давно займають пріоритетне місце у роботах багатьох як вітчизняних та і зарубіжних науковців, які здійснюють свої пошукування у сфері психології, педагогіки, філософії тощо: В. С. Біблер, М. О. Бердяєв, Л. С. Виготський, Дж. Гілфорд, А. Б. Коваленко, А. Маслов, Я. О. Пономарьов, В. В. Рибалка, В. А. Романець, З. Фрейд та ін. На важливість врахування цього аспекту у контексті аналізу професійної компетентності освітян вказували Г. О. Балл, Т. Б. Бугайчук, О. І. Гура, Є. О. Клімова, М. С. Головань, Б. М. Коржумбаєва, А. В. Фурман, В. Ф. Шаріпов, С. К. Шандрук, І. К. Ярмола та ін.

**Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Проаналізувати роль і значення творчого потенціалу викладача ЗВО, як ресурсу, резерву та можливості у формуванні та розвитку системи професійної компетентності не лише педагога, а й студента. Визначити умови та фактори, які впливають на його розвиток в освітньому просторі університету, враховуючи специфіку викладацької діяльності.

**Виклад основного матеріалу.** Загальновідомо, що уся освітня система нашої країни вже кілька років переживає значні трансформаційні перетворення. Більшість реформ у даній сфері сконцентрована навколо перетворення т. з. заста-

рілої «трансляційної» моделі передачі знань до інноваційної, заснованої на ідеї розуміння, прийняття, активності, саморозвитку та самоосвіти [5]. І якщо середня ланка освіти, а особливо молодша школа, вже міцно стала на шлях перетворення і оновлення, то вища все ще визначається як із загальною моделлю, так і з форматом подачі знань. Вагомими перешкодами на цьому шляху залишається традиційна репродуктивність системи передачі знань, «масовість» вищої школи та нові виклики – дистанційність, дуальність, он-лайн формат тощо. Все це привело до виникнення значного конфлікту між технологічним бумом в освіті (нові концепції, методики, прийоми, технології тощо) та великим масивом традиційно налаштованої педагогічної громадськості, яка часто не готова до новацій. І пов'язано це, насамперед, з тим, що формування нового типу особистості, готової до викликів нового часу, самоосвіти, до внутрішньої мобільності, передбачає наявність у неї певного рівня розвитку креативності, здатності вільно мислити та приймати нестандартні рішення, а такими якостями володіють ще не всі [2; 6–8; 12]. Зауважимо, що такі виклики стоять перед усіма учасниками освітнього процесу – здобувачами, адміністрацією ЗВО, але все ж таки центральною фігурою при цьому залишається викладач, для якого основним інструментом його діяльності залишається власна особистість, а про рівень фаховості свідчить не просто досвід чи науковий ступінь, а цілий набір компетенцій, яким він має володіти як педагог вищої школи.

Така позиція узгоджується з основними принципами т. з. компетентнісного підходу, який ціла низка вітчизняних науковців (С. Бабак, Л. Дольніков, К. Рудніцька, М. Айзенбарт та ін.) пропонують розглядати в якості засадничого щодо впровадження у вищій школі. Їх узагальнений аналіз уможливило виокремлення деяких позицій, які узгоджуються не лише з необхідністю трансформувати існуючу освітню систему, а й якісно її покращити, а саме: збереження переваг і визнання важливості змістовної сторони освіти, але при цьому зміщення акценту на компетенції як плановані освітні результати та посилення компонента студентоцентрованості з одночасною орієнтацією на вимоги, які диктує ринок праці до здобувачів освіти як майбутніх фахівців і можливість останніх рухатися до мети за індивідуальною освітньою траєкторією [1; 3]. А забезпечити таке поєднання можливо лише за умови розширення та поглиблення практико-зорієнтованої складової освітнього процесу. Тобто, на думку представни-

ків компетентнісного підходу, забезпечити якість надання освітніх послуг може той викладач, який не лише володіє знаннями, уміннями і навичками у певній галузі, а й сам практикує їх використання у повсякденному та професійному житті.

Зважаючи на таку позицію дослідники даної тематики пропонують розглядати компетенції як складні утворення, що одночасно функціонують на трьох рівнях: розуміння (базовий набір знань, необхідних для ведення професійної діяльності); діяльності (вміння ці знання використовувати в цій професійній діяльності); буття (система професійних і загальнолюдських цінностей, здатність до співіснування з іншими людьми в соціумі) [1; 10].

З огляду на вищезначене, поняття «компетенція» набуває наступного змісту:

- це форма поєднання особистісних якостей, знань, умінь і навичок, що дає змогу ставити і досягати мети в своїй професійній діяльності;

- це освітній результат, який виражається в підготовленості, в реальному володінні методами, засобами діяльності, в можливості впоратися з поставленими завданнями;

- сукупність особистісних характеристик (мотиви, переконання, цінності), що забезпечує виконання професійної діяльності;

- ступінь відповідності фахівця вимогам професії [2].

Зрозуміло, що перелік компетенцій, якими має володіти сучасний викладач ЗВО, дуже великий. Нам імпонує варіант, запропонований Р. О. Винничук, який розподіляє їх на 2 великі групи: 1) загальні, що містять професійну, дослідницьку, методичну, творчу складову та 2) спеціальні, які передбачають сформованість комунікативних, емоційних, соціальних, ціннісних та мотиваційних компетенцій. Науковець наголошує, що перша з них належить до безпосереднього предмета викладання й дослідницької діяльності викладача, а друга – до вмінь і здатностей ефективно взаємодіяти з безпосередніми «споживачами» його послуг – студентами [3, с. 53]. Відтак постає питання про те, як поєднати всі ці елементи та перетворити набір розрізнених компетенцій в єдину систему, яка у наукових джерелах позначається терміном «компетентність», тобто вміння користуватися знаннями в безпосередній діяльності й застосовувати всі набуті навички на практиці [там само].

Зауважимо, що специфіку викладацької діяльності у закладі вищої освіти визначає саме той факт, що вона одночасно має поєднувати дві

невід’ємні складові – наукову і педагогічну. Тобто викладач має не лише у доступній формі транслювати здобувачам знання, отримані дослідниками у визначеній галузі, а й самому бути джерелом цих пошукувань, тобто активно розвиватися як науковець та пропонувати свій погляд на предмет дослідження. Відтак, він має виступати ще й у ролі методолога, який в очах студента зводить своєрідний «місток», вказує шлях поєднання наукового знання та його можливості застосування у професійній практиці, яку в подальшому буде здійснювати останній. А зробити це можливо лише за умови, коли і у наукову, і у педагогічну діяльність викладача включений елемент творчості. Адже мистецтво викладання полягає саме у тому, щоб знайти нові, креативні, нестандартні підходи, які змусять майбутніх фахівців зацікавитися науковими здобутками та зрештою самим долучитися до їхнього розвитку. Такий підхід ґрунтовно висвітлений у роботах професора А. В. Фурмана, який пропонує власну *модель взаємозумовленого генезису науки і практики*, яка не лише наочно демонструє неподільність і взаємодоповнення теоретичних і практичних напрацювань, а й визначає єдину мету, до якої вони спільно мають прагнути – розв’язання конкретної психосоціальної проблеми [11].

Таке розуміння повністю співпадає із сучасним поглядом на те, як має бути побудована взаємодія у системі «викладач-студент», відповідно до якого «те, що буде у студента, має бути і у викладача». Це означає, що центральним суб’єктом освітнього процесу є здобувач освіти, до якого ринок праці висуває щораз нові вимоги, а завдання закладу освіти – задовільнити їх. Іншими словами – створити такі психолого-педагогічні умови, які б забезпечували формування необхідного набору компетенцій не лише у викладачів, а й у студентів.

Більшість авторів [2; 8; 9] при розгляді останніх розділяють їх на внутрішні та зовнішні. Перші передбачають задіяння т. з. творчого потенціалу особистості. Незважаючи на звичність та широку вживаність такого поняття як «потенціал», як «сукупності засобів, умов, необхідних для ведення, підтримки, збереження чого-небудь» [9], більшість авторів досі сперечаються щодо його змістового наповнення, адже часто для цього використовують такі синоніми як «ресурси» (отримані раніше), «резерви» (доступні для використання в теперішньому) і «можливості» (що відкривають перспективи в майбутньому). При цьому мовиться про цілий набір характеристик: відкритість новому досвіду та прагнення до само-

розвитку і самореалізації; рефлексія як внутрішня оцінка власних дій; досвід діяльності в невизначених умовах й можливість спокійно сприймати невдачу; самосвідомість, сміливість, інтуїція, потреба в успіху, віра в свої сили, енергія відкритість новому досвіду, внутрішній локус оцінювання, здатність до незвичайного поєднання тощо, які на різних етапах розвитку особистості можуть трансформуватися та динамічно змінювати одна одну. Так, в процесі творчої діяльності реалізуються можливості, які перетворюються в резерви для накопичення досвіду і потім перетворюються в ресурси для подальшого її здійснення, але вже на новому рівні. Крім цього, обов'язковими компонентами творчого потенціалу є ще й психологічні установки, мотиви, особистісні якості, особистий та когнітивний досвід тощо [2]. Звичайно, становлення та розвиток більшості зазначених характеристик залежить від бажань та прагнень самої особистості і тих зусиль, які вона до цього докладає.

Але при цьому достатньо важливими є і зовнішні умови, у яких вона формується, і які або підтримують цей процес та стимулюють його, або ж навпаки, стримують і заважають. Коли мовиться про особистість викладача, то важливо врахувати, як створені в ЗВО психолого-педагогічні умови впливають на активізацію його творчого потенціалу. Адже інноваційна спрямованість та нестандартність ідей, поглядів і підходів передбачає наявність певної психологічної захищеності у свободі самовираження та можливість обстоювати свою власну позицію щодо тих чи інших професійних питань та життєвих позицій. Стосовно професійної діяльності педагога вищої школи названі фактори перетворюються у наступні умови: відсутність критики професійних дій викладача з боку адміністрації, заохочення його творчої діяльності, надання свободи для самовираження і самореалізації.

Грунтовний аналіз цілої низки наукових джерел [2; 8; 9 та ін.], присвячених дослідженню психолого-педагогічних умов, які впливають на розвиток творчого потенціалу викладача ЗВО, уможливив виокремлення найбільш важливих з них, а саме:

– інноваційна спрямованість ЗВО, яка передбачає не лише підтримку індивідуальних творчих прагнень окремих викладачів, зокрема їхньої потреби в освоєнні нових освітніх моделей, підходів, технологій, заохочення до продукування нестандартних ідей, проективної та моделюючої діяльності, спонукання до особистісної та профе-

сійної відкритості, гнучкості творчого мислення; спроможності визнати власну педагогічну самоцінність та можливостей розуміння і прийняття особистості студента у всіх його індивідуальних проявах, а також формування та збереження загальноуніверситетського вектору, який чітко орієнтує усіх учасників освітнього процесу на креативність та новачі. При цьому слід зауважити, що специфіка освітнього процесу у ЗВО вже ж передбачає дотримання цілої низки нормативно-регуляційних вимог (необхідність визнавати та підтримувати загальноприйняті освітні парадигми, стандарти освітніх програм, навчальних планів, необхідність використовувати в професійній викладацькій діяльності рекомендовані методичні матеріали та процедури тощо);

– створення динамічної та гнучкої системи педагогічного стимулювання розвитку творчого потенціалу викладача в процесі освоєння педагогічних інновацій. Зокрема мовиться не лише про можливість матеріальної підтримки чи посадового просування по кар'єрній драбині, а й можливість саморозвитку та самовдосконалення шляхом долучення до інноваційних здобутків світової науково-педагогічної спільноти (міжнародне стажування, обмін досвідом, підвищення кваліфікації тощо);

– врахування індивідуальної траєкторії розвитку творчого потенціалу кожного викладача, відповідно до його особистих циклів становлення, трансформації, осмислення і переоцінки досвіду освоєння інновацій;

– **реалізація за допомогою управління процесом освоєння педагогічних інновацій, педагогічної гармонії досліджуваних процесів, актуалізацією і закріпленням потреби в творчих ідеях та інноваціях.**

Зважаючи на вищеобстоювану нами ідею про те, що сформувані та розвинути творчу компетентність викладача неможливо без безпосередньої участі у цьому процесі студентів, пропонуємо врахувати деякі аспекти цієї взаємодії, а саме:

– створити сприятливу довірливу атмосферу освітньої взаємодії, яка б стимулювала творчий розвиток її учасників;

– позбутися внутрішніх стереотипів у своєму ставленні до студентів, навчитися розпізнавати потенційні творчі здібності в кожному з них;

– організовувати не лише інноваційні навчальні заняття, а й долучатися до повсякдення здобувачів освіти і там помічати прояви творчого підходу до вирішення різноманітних життєвих задач;

– підтримувати та заохочувати прагнення останніх у пошуку нестандартних, креативних підходів.

**Висновок.** Зважаючи на все вищезначене зауважимо, що лише спільна творча діяльність може забезпечити якість очікуваного освітнього результату та сприяти розвитку професійних компетенцій не лише викладача, а й студента. Тобто творчість і є тим системоутворюючим фактором,

який об'єднає усі ключові компетенції, які висуває сучасність до особистості нового формату. Творчий потенціал викладача ЗВО має свою специфіку, що виражається в складній інтеграції науково-педагогічних знань, здібностей і способів дій, а відтак він є конкретним проявом професійної компетенції, який може бути зреалізований повною мірою лише тоді, коли будуть створені для цього сприятливі психолого-педагогічні умови.

#### Список літератури:

1. Айзенбарт М. Я. Сутність понять «компетентність» і «компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 88–92.
2. Буренина В. И., Кочетова Н. Г. Модель развития творческого потенциала преподавателя технического вуза. *Самарский научный вестник*. 2017. Т. 6. № 3 (20). С. 270–274.
3. Винничук Р. О. Компетентнісний підхід до розвитку навичок сучасного викладача. ЗВО *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р. Т. 2. № 69, с. 52–56.
4. Головань М. С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Збірник статей. Ялта : РВВ КГУ, 2014. Вип. 44. Ч. 3. С. 79–88.
5. Закон України про вищу освіту, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Карпенко З. Психологія творчості В. А. Роменця в постнекласичному художньо-філософському дискурсі. *Психологія і суспільство*. 2012. № 3. С. 57–62.
7. Клименко В. В. Психологія творчості : [навч. посіб.]. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
8. Коваленко А. Б. Теоретико-методологічні засади дослідження творчого потенціалу. *Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки: «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність»*. К. : Либідь, 2006. С. 165–174.
9. Коваленко Л. Г. Деякі аспекти проблеми формування у вищій школі творчого потенціалу фахівця технологічної освіти. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. Черкаси. 2009. С. 53–57.
10. Сукаленко Т. М., Позднякова О. О. Компетентність і компетенція – ключові поняття компетентнісного підходу в сучасній освіті. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки». 2018. № 46. С. 164–168.
11. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування : [монографія]. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 378 с.
12. Шандрук С. Творчість як употужнення здібностей особистості. *Психологія і суспільство*. 2015. № 3. С. 86–91.

#### Nadvynychna T.L., Shaiuk O.Ya. THE SPECIFICS OF CREATIVE POTENTIAL DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER OF HIGHER EDUCATION

*The article considers topical issues related to the need to abandon the modern high school from the traditional “translational” model of teaching information from teacher to student and the transition to innovative, which involves expanding and deepening the practice-oriented component of the educational process and is based on a competency-based approach. The latter aims to shift the emphasis from the nominally defined amount of information that a student must receive while studying at the university, to the formed set of professional competencies as planned learning outcomes. The authors emphasize that one of the main obstacles on this path is some unpreparedness of the participants of the educational process for the planned changes and the adoption of innovations. They determined that, despite the importance of everyone’s participation in these transformations, the key figure is the teacher, for whom the main tool is his own personality, and the level of professionalism is confirmed by his own competencies as a high school teacher. Analyzing scientific research and legislative documents governing the necessary list of the latter, the authors point to the special role and importance of one of them – creative competence, which is the key to a new type of personality, ready for today’s challenges. self-education, self-development, creativity, internal mobility, and therefore they comprehensively analyze the concept of creative potential as a resource, reserve and opportunities in its formation and development. scientific and pedagogical. This means that the teacher must not only pass on to students in an accessible form the knowledge gained by this scientists in specific field, but also to be the source*

*of this search, ie to actively develop as a scientist and offer their views on research and involve students in this process. And this can be done only by applying a creative approach to their own activities and establishing educational interaction with students. Therefore, the authors have identified the priority role of creativity as innovation, creativity and non-standard in the process of simultaneous formation of a system of professional competencies of both teacher and student. Given the specifics of teaching in high school, the authors propose a list of psychological and pedagogical conditions that should promote the development of creative potential of higher education teachers and its formation as a key component in the system of his professional competence.*

**Key words:** *creativity, creative potential, competences, creative competence, professional competence, higher education.*